

در مکتب ابن عربی

طاهر اولوچ

ترجمه‌ی داود وفایی

İbn Arabî'de

Sembolizm

Tahir Uluç

آیین، حرف، نور

در

مکتب ابن عربی

طاهر اولوچ

ترجمه از ترکی استانبولی: داود وفايي

ویرایش: تحریریه‌ی نشر مرکز

حروف چینی، نمونه خوانی، صفحه‌آرایی: بخش تولید نشر مرکز

طرح جلد: فریبا معزی

چاپ اول: ۱۴۰۰، شماره‌ی نشر ۱۳۷۶، ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۳-۳۹۸-۳

نشر مرکز: تهران، خیابان دکتر فاطمی، روبه‌روی هتل لاله، خیابان باباطاهر، شماره‌ی ۸

تلفن: ۸۸۹۷۰۴۶۲-۳ فاکس: ۸۸۹۶۵۱۶۱

www.nashremarkaz.com

E-mail: info@nashr-e-markaz.com

 nashremarkaz

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این ترجمه برای نشر مرکز محفوظ است.
تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله فتوکپی،
کتاب الکترونیکی (e-book)، کتاب صوتی (Audio book) و ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و
پخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است.
این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

-
- سرشناسه: اولوچ، طاهر. Uluç Tahir ● عنوان و نام پدیدآور: آیین، حرف، نور در مکتب ابن عربی / طاهر اولوچ؛ ترجمه‌ی داود وفايي ● مشخصات ظاهری: ۵۵، ۳۸۲ ص. ● یادداشت: محیی‌الدین ابن عربی از اندیشمندان و عارفان معروف قرن هفتم است. در پژوهش حاضر طاهر اولوچ به موازات تبیین فلسفه‌ی ابن عربی روی سه نماد که مورد تأکید اوست، یعنی آیین، نور، حرف متمرکز می‌شود. عنوان اصلی: İbn Arabî'de Sembolizm؛ واژه‌نامه؛ کتاب‌نامه: ص ۳۲۹-۳۴۰
  - نمایه ● موضوع: ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ ق. - سمبولیسم - عرفان - فلسفه عربی
  - شناسه‌ی افزوده: وفايي، داود، ۱۳۴۰ - مترجم ● رده‌بندی کنگره: BP ۲۷۹/۲ ● رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۸۹۲۴
  - شماره‌ی کتابشناسی ملی: ۸۳۰۱۲۳۵

فهرست

۱	مقدمه
۷	مدخل
۷	۱. چارچوب مفهومی عرفان
۸	(۱) تعریف و تاریخ عرفان
۱۳	(۲) رابطه‌ی عرفان و دین
۱۸	(۳) رابطه‌ی عرفان و تصوف
۲۳	(۴) بیان تجربه‌ی عرفانی
۳۲	۲. چارچوب مفهومی نماد
۴۲	۱.۲. رابطه‌ی نماد و نشانه
۴۶	۲.۲. رابطه‌ی نماد، تمثیل و استعاره
۴۹	۳. نمادگرایی دینی
۵۲	۴. شخصیت عرفانی ابن عربی
۶۶	۵. راهبرد زبانی ابن عربی
۸۳	۶. رابطه‌ی فلسفه و عرفان
۸۵	۷. فلسفه‌ی هستی ابن عربی

بخش اول

نماد آئینه

- ۹۷ ..... ۱. چارچوب مفهومی نماد آئینه
- ۱۱۲ ..... ۲. نماد آئینه در فلسفه ابن عربی
- ۱۱۲ ..... ۱.۲. رابطه خدا و جهان
- ۱۳۰ ..... ۲.۲. انسان کامل
- ۱۴۳ ..... ۳.۲. افعال انسان
- ۱۵۱ ..... ۴.۲. برزخ، خیال، عماء
- ۱۶۸ ..... ۵.۲. قلب

بخش دوم

نماد حرف

- ۱۸۳ ..... ۱. چارچوب مفهومی نماد حرف
- ۱۹۰ ..... ۲. نماد حرف در فلسفه ابن عربی
- ۱۹۰ ..... ۱.۲. حروف آوایی
- ۱۹۲ ..... ۱.۱.۲. فلسفه هستی
- ۱۹۸ ..... ۲.۱.۲. صفات حروف و معادل وجودی آنها
- ۲۱۱ ..... ۳.۱.۲. آفرینش و کلام
- ۲۱۶ ..... ۲.۲. حروف الفبا
- ۲۲۰ ..... ۱.۲.۲. مراتب وجود
- ۲۲۸ ..... ۳. شکل حروف و معادل وجودی آنها

بخش سوم

نماد نور

- ۲۴۷ ..... ۱. چارچوب مفهومی نماد نور
- ۲۶۴ ..... ۲. نماد نور در فلسفه ابن عربی
- ۲۶۴ ..... ۱.۲. فلسفه هستی
- ۲۷۴ ..... ۲.۲. رابطه خدا و عالم

مقدمه

محمی الدین ابن عربی (وفات: ۶۳۸/۱۲۴۰) اندیشمند عارف گرانسنگی است که در زمان حیات خویش به آثار و افکارش نظرها را به سوی خود جلب کرد. او در سنین پایین با موضوعات عرفانی آشنا شد و به دلیل قابلیت و شایستگی‌هایی که از بدو تولد داشت در مکتب اندک به کسب تجربیات و معارفی نائل آمد که عارفان دیگر اغلب با ریاضت‌های مفصل کسب می‌کردند. ابن عربی علاوه بر مزاج عارفانه‌اش از ذهنی درخشان و قدرت تخیلی فراخ برخوردار بود. او شایستگی‌های هوشمندانه‌اش را با تحصیل علوم متداول دینی نزد عالمان مشهور زمانه‌اش، و قابلیت‌های عرفانی خود را در مصاحبت با تعداد کثیری از شیوخ پرورش داد.

ابن عربی از آندلس شروع کرد و تقریباً به تمام سرزمین‌های اسلامی به استثنای ترکستان سفر کرد. در مهم‌ترین مراکز دینی و فرهنگی مناطقی چون شمال آفریقا، عربستان، مصر، آناتولی و سوریه اقامت نمود و با عالمان و اندیشمندان و صوفیان به دادوستد فکری پرداخت. سیاحت‌های علمی و عرفانی یادشده که به ادعای خود او با اشارتی از جانب حق آغاز شد و تا پایان عمرش ادامه یافت، پیشرفت ابن عربی در عرصه‌ی اندیشه و عرفان را

در پی داشت و این امکان را به او داد که آموزه‌های عرفانی فلسفی همواره رو به رشدش را در مناطق مذکور گسترش دهد.

ابن عربی حاصل عمر پرتلاش خود در عرصه‌های اندیشه و عرفان را سخاوتمندانه در اختیار انسان‌های دیگر قرار داد و قریب چهارصد اثر از رساله‌های چند صفحه‌ای تا مجموعه‌ی بزرگ فتوحات مکیه را تألیف نمود. تو گویی او به دنیا آمد تا تجربه کند، بیندیشد و بنویسد.

ابن عربی شخصیتی است که در زمان حیات و پس از مرگ، در تمام مراحل و به تمام معنا، مثبت یا منفی، همواره در مرکز توجهات بوده و درباره‌اش بحث و گفتگو شده است. لذا برای ترسیم درست تصویر «شیخ اکبر» باید از رنگ غالب شخصیت او یعنی ویژگی پیشقراول و در مرکز توجه بودن استفاده کرد. آثار او حتی در زمان حیاتش نظر مشهورترین دانشمندان و متفکران را جلب می‌کرد. این میزان از توجه به شیخ البته در سیر تاریخی خود دچار نوساناتی بوده اما هیچ‌گاه از توان و نشاط آن کم نشده است.

این توجه در دوره‌های مدرن و معاصر اخیر به صورت مضاعف ادامه یافت. می‌توانیم بگوییم که قرن گذشته برای اندیشه‌ی ابن عربی نوعی رستاخیز بود. تمام رساله‌های کوچک و بزرگ او مورد بررسی قرار گرفت. آثار مختلف او و مخصوصاً فتوحات و فصوص را با تحقیق‌های مفصل منتشر کردند. شرح حال و تکننگاری‌های متعددی درباره‌ی او به زبان عربی، که آثارش همه به این زبان نوشته شده، و فارسی و ترکی که دو زبان بااهمیت در جهان اسلام‌اند، تألیف شده، و کلیه‌ی کتاب‌هایش به دو زبان اخیر ترجمه شده است. همین توجه را در جهان غرب نیز شاهد بوده‌ایم. آثار شیخ به زبان‌های اروپایی و به‌ویژه به انگلیسی و فرانسوی ترجمه شده و درباره‌ی آن‌ها پژوهش‌های جدی به عمل آمده است.

موضوع دیگری که اهمیت‌اش از توجه متفکرین جدید و قدیم و شرقی و غربی به ابن عربی کمتر نیست، دشواری فهم آثار او و شرح و تحلیل آن‌ها به کمک روش‌های فلسفی است. سختی فهم آثار و اندیشه‌های ابن عربی

ابتدا در میان معاصران و حتی مریدان او بروز یافت. این وضع در قرون میانه ادامه پیدا کرد و امروز نیز وجود دارد. در آثاری که عموماً پیرامون اوضاع فکر اسلامی در دوره‌های جدید نوشته شده و همین طور کتاب‌هایی که به طور خاص به اندیشه‌ی ابن عربی می‌پردازند، دشواری مذکور خود را نشان می‌دهد. اساس این مسأله نیز در وهله‌ی اول در عرفانی بودن نظام فکری شیخ نهفته است.

ابن عربی فلسفه‌ی موسوم به «وحدت وجود» خود را در کتابی مشخص و به طور نظام‌مند مطرح نکرده است. او در جاهای مختلف به صورت پراکنده با اشاراتی کوتاه و به کمک نمادها به بیان وحدت وجود می‌پردازد. او خود می‌گوید این شیوه را، به عنوان راهی طولانی، آگاهانه برگزید و گسترش داد. خواننده‌ی تازه‌کار آثار ابن عربی، یا فرد تحصیل کرده‌ای که درصدد تحقیق در جنبه‌ای از جوانب گوناگون نظریه‌ی وحدت وجود است، می‌تواند سختی مطالعه‌ی کتاب‌های شیخ را به جان بخورد و در نتیجه با اندیشه و اصطلاحات خاص او مأنوس شود و در ادامه تا حدودی به منظور ابن عربی پی ببرد. لیکن این فقط یکی از ابعاد کار است. بُعد دیگری که دست کم مانند درک مطالب او دشوار می‌باشد تفسیر و تبیین اندیشه‌ی شیخ است.

ابن عربی اندیشه‌ی خود را در قالب تعابیر و اصطلاحات و با معیار فلسفی معینی مطرح نمی‌کند. او آراء و نظرات خویش را در لفافه‌ای از موضوعات تفسیری، فقهی، حالات و مقامات عرفانی، کیهان‌شناسی، فرشته‌شناسی و سلسله مراتب اقطاب بیان می‌دارد. او به طور طبیعی در شرح فلسفه‌ی خویش از زبان و نظام اصطلاحی خاص این عرصه بهره می‌برد. اما از زبان و نظام اصطلاحی مذکور به همان صورت که هست استفاده نمی‌کند؛ اصطلاحات مورد نیاز را به ساختار و نمادهایی تبدیل می‌کند که ظرفیت فلسفه‌ی عرفانی او را داشته باشند. اگر بپذیریم که در مسیر درک این زبان با مشکلاتی مواجه می‌شویم تردیدی نیست که مشکل در شرح و تفسیر آن بزرگ‌تر خواهد بود. زیرا اندیشه‌ای که درک آن به علت ارتباط مستقیم

با تجربیات عرفانی دشوار است در فضای نمادین دشوارتر فهمیده خواهد شد. لذا فلسفه‌ی مزبور را نمی‌توان از فضای نمادین و زبانی خود جدا و در قاموس زبانی جدیدی نظام‌بندی کرد و در عین حال انتظار داشت که ماهیت اصطلاحی آن صدمه‌ای نبیند. زیرا ظرف و مظهر در زبان شیخ، برخلاف زبان بسیط و مصنوع، تمثیلی، تودرتو و مکمل هم‌اند و نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد.

در چنین وضعی چگونه می‌توان فلسفه‌ی شیخ را دریافت و تفسیر کرد؟ به اعتقاد ما برای این کار همزمان باید روی فلسفه و زبان ابن عربی کار کرد. هدف چنین کاری نیز باید تشریح ظرف و مظهر مورد نظر بدون فدا کردن هر یک از آن‌ها باشد.

ما در پژوهش حاضر به موازات تبیین فلسفه‌ی شیخ روی سه نماد که مورد تأکید او بوده تمرکز کرده‌ایم؛ نمادهای «آیین»، «حرف» و «نور». هیچ کدام از این سه نیز نه تمثیل‌اند نه استعاره‌ی تمثیلی، بلکه نماداند. دلیل نام‌گذاری کتاب «نمادگرایی در مکتب ابن عربی» نیز وجود همین پیوند محکم بین اندیشه و زبان ابن عربی است. به سخن دیگر همچنان که میان حقیقت و حقیقت نمادین ارتباطی طبیعی و پایدار وجود دارد، اگر امکان تبیین حقایق مطرح شده توسط نمادها با زبان اصطلاحی وجود نداشته باشد، و اگر ارتباط موجود بین اندیشه‌ی ابن عربی و زبان نمادین استفاده شده توسط او مورد توجه قرار نگیرد، افکار او را نمی‌توان به طور کامل دریافت و توضیح داد.

منبع اصلی ما در کتاب حاضر فتوحات مکیه بوده است. فتوحات کتاب پر حجمی است که ابن عربی فلسفه‌ی خود را با تمام جزئیات در آن مطرح می‌کند. مضافاً این که سه نماد مورد اشاره، در فتوحات به کرات و به صورت گسترده مورد استفاده قرار گرفته است. در ارتباط با اندیشه‌ی ابن عربی در ترکیه کارهای متعددی صورت گرفته اما متأسفانه به علل مشخص توجه لازم به فتوحات نشده است؛ و این نیز از علل دیگری است که ما را بر آن داشت تا این اثر ابن عربی را محور قرار دهیم.